

Een onontkoombaar lot

De ondergang van de Romanovs

Tsaar tegen wil en dank: dat werd de jonge Nicolaas Romanov toen zijn vader, Alexander III, in 1894 onverwacht overleed. Nicolaas was nooit bij staatszaken betrokken geweest en voelde zich niet in staat het uitgestrekte Russische Rijk te besturen. Uit onmacht koos hij voor de reactionaire, repressieve regeerstijl van zijn vader, die in het revolutiejaar 1917 zijn ondergang zou betekenen.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

In de Hermitage Amsterdam is op dit moment een tentoonstelling te zien over de laatste tsaar en zijn gezin. Nicolaas II was getrouwd met zijn grote liefde, de Duitse prinses Alix van Hessen-Darmstadt, een kleindochter van koningin Victoria. Hijzelf was ook gerelateerd aan het Britse koningshuis: zijn moeder was een zus van koningin Alexandra (1901-1910). Haar zoon koning George V (1910-1936) was dus zijn volle neef (en ook, via Victoria, een volle neef van Alix).

Hemofilie

Toen Alix' oudere zus trouwde met een Russische grootvorst leerden de twee, tieners nog, elkaar kennen en vielen zij onmiddellijk voor elkaar. Tien jaar later overleed de tsaar en traden zij in

het huwelijk. Een jaar later werd het paar officieel gekroond tot de nieuwe tsaar en tsarina van het Russische Rijk. Het huwelijk leverde lange tijd geen troonopvolger op. Wel vier, overigens beeldschone, dochters. In toenemende wanhoop nam tsarina Alexandra haar toevlucht tot occulte middelen. Na eindeloos bidden op gewijde plaatsen werd dan toch in 1904 een zoon geboren, Aleksej, die aan hemofilie bleek te lijden. Deze erfelijke ziekte kwam in de uitgebreide familie van koningin Victoria veel voor bij de mannelijke leden; veel vrouwelijke leden waren drager. Bij de kleine Aleksej bleken na valpartijen inwendige bloedingen op te treden, waar destijds nog geen behandeling tegen was. Grigori Raspoetin, een Siberische boer met veronderstelde genezende

**100 JAAR
GELEDEN**

gaven, werd in 1907 het paleis binnengehaald en bleek de bloedingen van de jongen keer op keer te kunnen stoppen. De emotionele afhankelijkheid van Alexandra van deze duistere figuur riep steeds meer weerstand op, ook omdat Raspoetin via haar politieke beslissingen beïnvloedde. Dat lukte hem vooral toen Alexandra in 1915 het land moest leiden, omdat Nicolaas aan het front was. Het volk wist niets van de ziekte van de tsarevitsj en veronderstelde een seksuele relatie tussen de

tsarina en de gebedsgenezer, die openlijk promiscue was. Alexandra veranderde door de bezorgdheid om haar zoon in een voor buitenstaanders onbegrijpelijke en onbenaderbare vrouw, die zulke ernstige toevallen kreeg dat ze in een rolstoel vervoerd moest worden.

Verzoeken van het hof om Raspoetin weg te sturen hielpen niet; het overleven van de troonopvolger had de hoogste prioriteit. De tsaar was veel minder overtuigd van de onmisbaarheid van de gebedsgenezer, maar wel bezorgd om het welzijn van zijn vrouw en bovendien bang dat zij, in geval van overlijden van zijn zoon, hem de schuld zou geven. Nicolaas had een wet uit 1797, waarin uitgesloten werd dat ooit een vrouwelijke Romanov op de troon zou komen, kunnen herroepen en zo via zijn dochters de monarchie kunnen veiligstellen, maar dat deed hij niet en daarmee bleef Raspoetins invloed onverminderd groot. Uiteindelijk werd de – overigens valse – monnik, in december 1916, door drie monarchisten uit de hoogste kringen vermoord. Eigenlijk was het toen al te laat: de reputatie van de tsarina, en via haar die van de tsaar, was al zo beschadigd dat de monarchie niet meer te redden was.

‘De bloedige’

Achteraf gezien werd de ondergang van de Romanovs al ingezet bij de kroning van Nicolaas II in mei 1896. Op het Chodynkaveld hadden zich honderdduizenden mensen verzameld, omdat voedsel en souvenirs zouden worden uitgedeeld. ►

Demonstranten verzamelen zich voor het Winterpaleis in Sint-Petersburg tijdens de Russische Revolutie in 1917. Getty Images en Hulton Archief. Onder: Pluchen speelgoedbeer, 1900-1910. State Hermitage Museum, Sint-Petersburg. Linkerpagina: Foto van tsaar Nicolaas II met zijn vrouw en kinderen in 1914. Boissonnas en Egger, Staatsarchief van de Russische Federatie.

Rechts: Tsaar Nicolaas II en tsarevitsj Aleksej, 1907. Foto: graaf onbekend. Onder: Japon van crèmekleurige geplisseerde crêpe de Chine, was van een dochter van Nicolaas en Alexandra, 1910-1917. State Hermitage Museum, Sint-Petersburg.

Toen het gerucht zich verspreidde dat er niet voldoende was voor iedereen, begonnen de mensen te dringen en werden duizenden vertrappt in de loopgraven waarmee het veld doorsneden was. De tsaar en tsarina waren diep geschokt en wilden de verdere feestelijkheden afgelasten, maar het grote bal 's avonds was door Frankrijk bekostigd en moest doorgang vinden. Dat zij de volgende dag de gehele dag slachtoffers bezochten en dat Nicolaas zijn privévermogen aansprak om de nabestaanden te compenseren, mocht niet meer baten: Nicolaas stond voortaan bekend als 'de bloedige'. Aan die bijnaam droeg ook de tragedie van januari 1905 bij, toen de hongerende bevolking van Sint-Petersburg zich met een petitie verzamelde bij het Winterpaleis en door de tsaristische lijfwachten uiteen werd geschooten. Er vielen duizenden slachtoffers. Nicolaas was niet in het paleis aanwezig geweest en had niet zelf het bevel tot schieten gegeven, maar dat geloofde niemand.

In de jaren erna verloor de monarchie steeds meer steun onder zowel het volk als de intelligentsia, hoewel Nicolaas verschillende hervormingen doorvoerde en de economie aanvankelijk bloeide. De viering in 1913 van driehonderd jaar Romanovs op de troon, waarbij de familie een rondreis door hun rijk maakte, kon al op weinig

enthousiasme rekenen. Toen de Eerste Wereldoorlog een uitputtingsslag bleek en Nicolaas het opperbevel niet aankon, escaleerden de protesten tot de Februarirevolutie van 1917, waarbij een einde kwam aan de monarchie.

Intiem en fascinerend

De tentoonstelling in de Hermitage begint met een nagebouwd gedeelte van een beroemde passage in Sint-Petersburg rond de eeuwwisseling. De etalages zijn hier de vitrines voor uiteenlopende voorwerpen uit die tijd, uit alle lagen van de bevolking. Er staan adellijke baljurken uitgestald naast vaatwerk voor het leger, propaganda-affiches uit de oorlog naast de porseleinen klederdrachtpoppetjes die de tsaar voor zijn verjaardagen kreeg. Op de muren hoog boven de vitrines worden historische foto's geprojecteerd met scènes uit de oorlog en de revoluties. Op de

'Ontroerend zijn de teddybeer, de kindertekeningen, de kleine pluchen kat en de romantische prinsessenjurken die worden getoond'

achterwand komt in een paar minuten film het leven van de tsaar met zijn gezin voorbij, van de uitbundige kroning tot de identificatie en begrafenis van hun verminkte lichamen. In de overige zalen wordt dat verhaal nog eens stap voor stap verteld aan de hand van een ongelooflijke verzameling persoonlijke eigendommen. Juist die voorwerpen maken de tentoonstelling intiem en fascinerend: deze bijzonder fotogenieke familie bestond uit echte mensen, met hun eigenaardigheden en zwakheden en hun onvermogen op de naderende rampen in te spelen.

Achteraf is het verbijsterend hoe de kinderen werden afgeschermd van de echte wereld: de vier meisjes klampten zich vast aan elkaar en bleven lang kinderlijk, ook de oudste twee grootvorstinnen die in 1918 al getrouwd (en dus gered) hadden kunnen zijn. Ze mochten hun huwelijkspartners echter zelf kiezen en dat hadden ze nog niet gedaan. Ontroerend zijn de teddybeer, de kindertekeningen, de kleine pluchen kat en de romantische prinsessenjurken die worden getoond. Van Aleksej zijn er militaire uniformen in kindermaatjes, naast de grote van zijn vader. Het dagboek van Alexandra ligt opengeslagen bij de dag vóór de gruwelijke executie in de kelder: ze heeft op de lege bladzijde alvast de datum genoteerd. Haar laatste bericht gaat over het welbevinden van 'Baby', de veertienjarige Aleksej.

Maatschappelijk lapwerk

In deze tentoonstelling wordt de houding van Nicolaas en Alexandra nogal negatief belicht, alsof ze alles over zichzelf hebben afgeroepen. In werkelijkheid had het instituut monarchie zijn langste tijd gehad en ging Nicolaas onhandig om met de roep om hervormingen. Hij deed wel degelijk zijn best voor zijn volk, samen met prima ministers, maar het bleef voornamelijk bij maatschappelijk lapwerk. De expositie maakt duidelijk dat hij voor hevige kritiek kon vluchten in de warmte en vertrouwdheid van zijn gezin. En juist daardoor verzuimde hij het autoritaire bestuursstelsel te hervormen. De ondergang van de monarchie moet een fatale combinatie zijn geweest van persoonlijke zwakheden, de nieuwe politieke stromingen die Rusland hadden bereikt, de erfenis van de vorige tsaar en de zich voortslepende Eerste Wereldoorlog; een autocraat met een zacht karakter en weinig ruggengraat was daar niet tegen bestand.

Onontkoombaar dringt de gedachte zich op dat de familie haar vreselijke lot had kunnen ontlopen. Heel even heeft de Britse koning George het plan gehad zijn neef en nicht met hun kinderen in Groot-Brittannië asiel te verlenen. Dat stuitte in regeringskringen echter op zoveel angst voor revolutionaire onrust dat het werd afgeblazen. Zo kon het gebeuren dat alle gezinsleden, nadat ze door de bolsjewieken door het halve rijk waren vervoerd en werden vastgehouden onder steeds slechtere omstandigheden, in de nacht van 16 op 17 juli 1918 de kelder van het Ipatjev-huis zijn ingelokt. Ook het hondje, de lijfarts, de huisknecht, de kok en de hofdame gingen mee. Daar werd het gehele gezelschap op last van Lenin vermoord: eerst met pistoolschoten, maar toen bleek dat dat niet afdoende was – de Romanovs hadden edelstenen in hun ondergoed genaaid waarop de kogels afketsten – werd het werk met bajonetten afgemaakt. De lichamen werden kilometers verderop in een diepe mijnschacht gegooid, nadat

vergeefs was geprobeerd ze te verbranden. Al snel ging het gerucht dat Aleksej en Anastasia het bloedbad hadden overleefd en naar het Westen waren ontsnapt. Een hele serie pretendenten kwam bovendien, van wie Anna Anderson zo beroemd werd dat er een televisieserie over haar werd gemaakt. In 1979 werden de overblijfselen van de familie gevonden, waarbij de lichamen van Aleksej en een van de dochters ontbraken. De vondst werd onder het Sovjetregime geheimgehouden; het Ipatjev-huis was in 1977 al gesloopt, omdat het te veel bedevaartgangers trok. Na de val van de Sovjet-Unie werden de lichamen van de Romanovs geïdentificeerd en herbegraven. In 2007 werden in een klein graf meer verbrande resten gevonden, die na DNA-onderzoek van Aleksej en zijn zus Maria bleken te zijn. Inmiddels zijn de leden van het gezin van de tsaar heilig verklaard; bij de mijnschacht waar hun stoffelijke overschotten gevonden zijn, hebben zij ieder een eigen kerk. Waar het Ipatjev-huis stond, staat nu de Kathedraal op het Bloed, met in de executiekelder een herdenkingsruimte. ■

De nagebouwde passage uit Sint-Petersburg op de tentoonstelling 1917. *Romanovs & Revolutie. Het einde van een monarchie in de Hermitage Amsterdam.* Evert Elzinga, 2017.

Romanovs & Revolutie

De tentoonstelling 1917. *Romanovs & Revolutie. Het einde van een monarchie* is tot en met 17 september te zien in de Hermitage Amsterdam.

Verder lezen

Edward Radzinsky, *De Laatste Tsaar* (Amsterdam 2001). Een reconstructie aan de hand van dagboeken, brieven en archiefstukken.

Robert Alexander, *De Keukenjongen* (Weert 2003). Roman over de laatste dagen van de Romanovs en de mogelijke ontsnapping van Aleksej en Maria.

Helen Rappaport, *De gezusters Romanov* (Houten 2015). Biografie van de zusjes Romanov, gebaseerd op dagboeken en brieven en andere bronnen.